

Perspective central și est-europene

Titlul ales pentru această recenzie corespunde subtitlului volumului¹ despre care va fi vorba în cele ce urmează, volum care, la rândul său, constituie a doua apariție dintr-o serie inițiată în 1997 și care poartă titlul generic *Beitrage zur Osteuropaforschung (Contribuții la cercetarea Europei răsăritene)*. Cele două volume au fost însă precedate de alte trei, rezultate ale eforturilor de concepție și organizare ale acelorași editori, profesorii de sociologie Bálint Balla de la Berlin și Anton Sterbling de la Sachsen, din Germania². Avem deci de-a face cu în total cinci volume de studii, roade ale activității desfășurate de o instituție asupra căreia aceste rânduri doresc să atragă luarea-aminte a cititorului din România, și anume *Grupul de lucru* constituit în 1990, devenit mai târziu *Secțiunea permanentă pentru cercetări central și est-europene* a Asociației Germane de Sociologie. Toate volumele menționate în notele de la subsol constituie culegeri de studii prezentate inițial sub formă de comunicări la reuniuni științifice organizate special, fie ca secțiuni ale congreselor asociației, care se țin cu regularitate odată la doi ani, fie ca seminarii/colocvii tematice, organizate în cerc restrâns. În ambele cazuri a existat întotdeauna o participare internațională, în prezența unor invitați din țările regiunii europene în cauză. Semnatarul acestor rânduri a participat în trei ocazii la asemenea reuniuni, putând deci vorbi în cunoștință de cauză despre ținuta lor științifică.

Colaborarea științifică internațională înseamnă și un anumit gen de multiculturalism. Știința s-a dezvoltat mereu prin contactele, schimburile de informații dintre cercetătorii de toate neamurile, ideile reușind să circule întotdeauna și peste granițe. În epoca noastră, adevărul acestei afirmații este cu deosebire evident: fără contacte globale, în izolare, nimeni nu mai poate produce, în știință, ceva de luat în seamă. Științele sociale și umane reprezintă un caz aparte al acestei multiculturalități: în acest domeniu se înfiripă și se extind cercetări concentrate asupra unor probleme comune, oarecum, mai multor țări; se fac comparații, se constată asemănări și deosebiri, se observă tendințe, dificultăți și perspective comune, împreună cu particularitățile irepetabile ale unor țări sau grupuri de țări. Obiectul însuși asupra căruia se apleacă cercetătorii, include tot spectrul socio-cultural, culorile care o compun dobândindu-și strălucirea — și semnificația teoretică — ca părți sau elemente ale realității multicolore.

Prin urmare, în toate acțiunile și manifestările numitei *Secțiuni pentru cercetări central și est-europene* este vorba de atât de diversă realitate prezentă, purtând totodată amprentele unitare ale trecutului comun, mai îndepărtat și mai apropiat, al țărilor din această zonă a Europei, realitate văzută din diversele unghiuri de vedere ale celor care o abordează. Confruntarea cunoștințelor și a interpretărilor nu poate decât să îmbogățească imaginea părților și a întregului deopotrivă, să favorizeze adâncirea cunoștințelor, să fertilizeze cercetările ulterioare.

Ultimul volum din seria amintită, cel care prilejuiește însemnările de față, intitulat *Ethnicity, Nation, Culture* este publicat, spre deosebire de cele precedente, în limba engleză. Pe de-o parte, probabil pentru a i se facilita răspândirea și receptarea, pe de altă parte, deoarece această limbă a fost, de asemenea probabil, mai accesibilă autorilor prezenți cu studii în paginile sale. Volumul adună rezultatele finisate ale unui colocvii organizat la Varșovia în 1997 de către sus numita *Secțiune* germană, în colaborare cu *Institutul de filosofie și sociologie* a Academiei Poloneze de Știință, cu participanți din mai multe țări (Germania, Polonia, Austria, Elveția, Rusia, Australia, însă, de această dată, nu și din România).

Ca întotdeauna în asemenea cazuri, volumul este în același timp unitar, dar și foarte divers. Unitar prin tematica sa centrală, iar divers sub aspectul problemelor concrete abordate, al modului și chiar al nivelului de tratare al acestora. În alcătuirea unui asemenea volum, preocupările personale ale participanților, calitățile lor de cercetători-teoreticieni își spun cuvântul, astfel încât rezultatul poartă inevitabil, o oarecare doză de hazard pe care organizarea și redactarea unitară nu o poate elimina. Desigur, un mănunchi de studii independente nu este, nu poate fi o monografie sau un tratat, dar poate în schimb oferi cititorului — și acesta este și cazul volumului prezentat aici — o deschidere stimulativă a orizontului.

Volumul cuprinde, după o scurtă prezentare introductivă, 16 studii de autor, grupate în cinci diviziuni tematice. Unele din studii sînt focalizate asupra problemelor relațiilor dintre etnii și/sau națiuni, asupra manifestărilor contemporane ale naționalismului în spațiul vizat, altele în mod direct asupra relațiilor complexe de rivalitate, complementaritate, interacțiune dintre culturi. Fără a dori și a putea intra în detalii voi menționa unele dintre ideile călăuzitoare și constatările de bază ale acestor contribuții.

Prima secțiune, intitulată *O privire asupra istoriei*, cuprinde un singur studiu, semnat de Justin Stagl, despre o voluminoasă publicație numită *Kronprinzenwerk*, „opera prințului moștenitor”, întocmită sub patronajul

prințului Rudolf și publicată între 1885 și 1902 în 24 de volume *in quarto*. Lucrarea se voia o descriere etno-sociografică a tuturor popoarelor din Imperiul Habsburgic, cu intenția vădită de justificare a regimului monarhic dat, ignorându-se conflictele naționale și supralicitudinându-se sentimentul solidarității supranaționale din cadrul acestuia, accentuându-se influențele culturale reciproce ca element de mitizată unitate a imperiului, scurt timp înainte de prăbușirea acestuia. Un punct de vedere depășit de isorie, totuși un document istoric, un referențial negativ al abordărilor contemporane.

Cea de-a doua și, prin conținut, cea mai importantă diviziune poartă titlul *Concepte și perspective teoretice*. Dintre cele cinci studii inserate aici mă voi opri, sumar, asupra celor trei care îmi par deosebit de interesante. Ilja Srubar se ocupă — sub titlul *Etnicitate și spațiu social* — de construcția socială a etniei, proces în cadrul căruia, prin mecanisme sociale de închidere și deschidere, o comunitate se localizează simbolic într-un spațiu dat. Autorul își ilustrează demersul teoretic prin două analize de caz, cel al constituirii și desfacerii Cehoslovaciei și cel al reunificării Germaniei. Studiul lui Bálint Balla este de cea mai largă respirație teoretică din întregul volum. El privește *Națiunea și expansionismul — din unghiul de vedere al unei sociologii a insuficienței mijloacelor* (scarcity). Necorespondența dintre cerințe și aspirații pe de-o parte și mijloacele (totdeauna mai sărace decât cele necesare sau dorite) pentru satisfacerea lor, pe de-altă parte, este o constantă a existenței umane. Pornind de la acest considerent, autorul cercetează problemele constituirii națiunilor și statelor naționale ca expresii ale acțiunii sociale direcționate de naționalismele adverse împotriva insuficienței mijloacelor, într-o eră a „expansionismului” extern — în raport cu alte state/națiuni — și intern — în raport cu minoritățile din cadrul propriului imperiu sau stat național — ajungând în final la schițarea unor șanse ale acțiunii sociale non-expansioniste și non-naționaliste în era postcomunistă. Christian Giordano se ocupă în scrierea sa de *Revirimentul statului național: discursuri etnice în Europa central-răsăriteană*. Profesorul elvețian prezintă cele două discursuri ideal-tipice ale statului național, cel francez, întemeiat pe *ius solis* (dreptul pământului), după care apartenența la o națiune este determinată prin trăirea în cadrul frontierelor unui stat dat (și după care deci, cetățenia este egală cu naționalitatea) și cel german, bazat pe *ius sanguinis* (dreptul sîngelui), după care naționalitatea este dată de descendență (neconferindu-se deci, cu supușenia cetățenească). În discursul etnicist din țările central și est-europene din perioada postcomunistă, autorul surprinde elemente ale ambelor modele, pledînd în final pentru renunțarea la fundamentarea etnicist-naționalistă, specifică statului din secolul trecut și prima jumătate a secolului al XX-lea, pentru accentuarea caracterului democratic al acestuia.

Cea de-a treia diviziune — intitulată *Vecinătatea culturilor: cazul Poloniei* — și cea de-a patra — sub titlul *Probleme etnice în Uniunea Sovietică și în Rusia* — se ocupă, în câte cinci, respectiv patru studii, concomitent de problemele relațiilor interetnice sub aspectul politic-cetățenesc al acestora, cît și sub aspect cultural. Dilema mono- sau pluri-etnicității statale are corespondențe și consecințe pe planul mono- sau multiculturalismului, a identităților individuale și colective monoculare sau cu multiple rădăcini și relaționări, a omogenității/omogenizării sau diversității creatoare.

Ultima parte, *Multiculturalismul — teorie și practică*, cuprinde o singură lucrare, scrisă de un cercetător polonez stabilit în Australia și consacrată experienței multiculturalismului din acest îndepărtat continent. Tema este, evident, excentrică față de țesătura volumului, dar totuși nu lipsită de interes, prin înfățișarea unei experiențe de soluționare democratică, non-concurențială a conviețuirii și respectul reciproc al diversităților culturale, în sensul depășirii improductivei dileme: asimilare sau separatism.

Firește, această sumară prezentare nu a putut să dea seama despre multitudinea nuanțelor cuprinse în relatările faptice și interpretările oferite de cei șaisprezece autori. Cum am mai remarcat, studiile sînt inegale, atît sub aspect teoretic și metodologic, cît și valoric. Unele din pozițiile înfățișate, supuse unei analize mai minuțioase, s-ar dovedi, probabil, multiplu amendabile. Nu aceasta este sarcina asumată a acestei scurte recenzii, ci doar semnalarea unui volum de cert interes pentru cercetătorul aplecat asupra relațiilor inter-etnice și interculturale în zona răsăriteană a continentului nostru. □

Andrei Roth

NOTE:

1. Bálint Balla/Anton Sterbling (Eds.): **Ethnicity, Nation, Culture. Central and East European perspectives**, Verlag Dr. R. Kramer, Hamburg, 1998, 291 pag.

2. Bálint Balla/Wolfgang Geier (Hrsg.): **Zu einer Soziologie des Postkommunismus. Kritik, Theorie, Methodologie**, LIT Verlag, 1994, 190 S.; Bálint Balla/Anton Stebling (Hrsg.): **Soziologie und Geschichte. Geschichte der Soziologie**, Verlag Dr. R. Kramer, Hamburg, 1995, 262 S.; Bálint Balla/Anton Sterbling (Hrsg.): **Zusammenbruch des Sowjetsystems**,

herausforderung fur die Soziologie, Verlag Dr. R. Kramer, Hamburg, 1996, 3359 S.; Anton Sterbling/Henz Zipprian (Hrsg.): **Max Weber und Osteuropa**, Verlag Dr. R. Kramer, Hamburg, 1997.